

درباره کوچه‌ای که روزگاری به‌عنوان میانبر چهارباغ به بازار سرشور، رونقی داشت اما این روزها بدون سکنه دائمی است

۴ حکایت از «چهل پایه»

رضا سلیمان‌نوری| آنچه امروز به نام بازار فرش می‌شناسیم، یکی از دو بخش باقی‌مانده بازار قدیم مشهد است که تا ابتدای سده ۱۴ خورشیدی و تا قبل از نخستین مر حله تخریب ساختار بازار مشهد توسط محمدرولی اسدی، بازار سرشور خوانده می‌شد. این بازار(سرشور قدیم)، علاوه‌بر یک ورودی و خروجی اصلی، دارای سه خروجی غربی نیز بوده که اکنون یکی از آن‌ها تبدیل به خیابان اندرزگو شده و دو خروجی دیگر به‌دلیل یکی شدن مسیرشان از کنار آب‌انبار حوض چهل پایه، به کوچه، حوض چهل پایه، یا «چهل پایه، معروف شده‌است؛ کوچه‌ای که هرچند در طول زمان، تغییر بسیار کرده‌است و دیگر، مسیر میانبر اهالی چهارباغ به بازار سرشور محسوب نمی‌شود، همچنان گذری مهم است.

کوچه حوض چهل‌پایه در دوره قاجار

در این محدوده یک مسجد و آب‌انبار قد علم کرده‌اند که یادگار میرزا محمدرضا مستشار هستند؛ یکی از درباریان قاجار که در سال ۱۳۰۰قمری از طرف سلطان صاحبقران، مؤتمن السلطنه لقب می‌گیرد و با سمت پیشکاری خراسان به این دیار می‌آید. همین سطر خود گواه قدمت کوچه حوض چهل پایه است که اتفاقا در همین دوران نیز رونق می‌گیرد و به یکی از مسیرهای پررفت‌وآمد بازار مشهد تبدیل می‌شود. یکی از دلایل این رونق و توجه نیز این بوده‌است که اهالی چهارباغ و سراب با استفاده از این کوچه، بدون گذر از راسته شلوغ حمام شاه(آیت‌ا...قمی فعلی) به بازار سرشور، محله عیدگاه و قبرستان آن، دسترسی پیدا می‌کرده‌اند.

نقشه قاجاری جولیس دالمج نیز می‌گوید کوچه حوض چهل‌پایه در این دوران، شامل یک کوچه اصلی با شش پیچ کوچک و بزرگ بوده که در محل تکیه «ولی نعمت»، به کوچه حوض نو و سپس به محله چهارباغ متصل می‌شده‌است، البته این مسیر یک ورودی دوم هم داشته که از پشت حمام شاه، آغاز می‌شده و درست در مجاور پیچ اول کوچه به مسیر اصلی، متصل می‌شده‌است.

عکس‌ها: سید علی اشورا

گشتی در این روزهای کوچه حوض چهل‌پایه

کوچه‌حوض چهل‌پایه‌امروزی‌پس از تغییر وتحول‌های ایجادشده در جریان طرح‌نوسازی اطراف حرم مطهر، دیگر نه رونق نیمه نخست قرن ۱۴ خورشیدی -که تعداد درخور توجهی کارگاه قالی‌بافی در آن مستقر بود- را دارد و نه مانند نیمه دوم قرن گذشته، مسیر میان‌بر کوچه‌های حوض نو، شوکت‌الدوله... به‌بازار بزرگ مشهد است.

در شرایط فعلی، این کوچه(بایک فرعی شمالی و یک فرعی جنوبی) تنها راه عبور و مرور زائران ساکن در چند مجتمع اقامتی و هتل ایجادشده در آن و مسیری برای دستیابی راحت‌تر برخی کسبه بازار فرش به این بازار است. گاهی هم می‌شود تعدادی از طلبه‌های مستقر در دومدرسه این کوچه را در حال آمدودش در آن تماشا کرد.

- آنچه در نیمه شمالی کوچه، می‌توان دید

برای درک بهتر وضعیت کنونی این کوچه باید گفت مسجد خورود(عظیمی شیرازی) و خانه‌ای با نمای آجر سه‌سانت که به‌عنوان مسافرخانه استفاده می‌شود(ورودی آن از کوچه حوض‌نوست) پلاک‌های نخستین شمالی در این کوچه هستند. سومین پلاک شمالی کوچه از طرف کوچه حوض نو قدیم و شهید یگانه کنونی نیز به مدرسه علمیه «سجادیه(هراتی)، اختصاص دارد که سال ۱۳۶۳ تأسیس شده‌است.

مجتمع فرهنگی و آموزشی غدیر، مدرسه علمیه درحال ساخت آیت‌ا... موسوی‌نژاد و حسینیه شهید عارف حسینی، دیگر بناهای این بخش هستند. حسینیه شهید عارف حسینی درواقع حسینیه مرکزی پاکستانی‌های مقیم مشهد به‌شمار می‌آید که عزاداری‌های پرشور روزهای تاسوعا و عاشورای آن، زیانزد مردم مشهد است.

سمت شرقی این کوچه فرعی هم موزه مردم‌شناسی آستان قدس رضوی یا همان حمام تاریخی مهدی قلی‌بیک و حمام شاه، سقف و ستون خورده‌است و همچنین مقابل آن به‌ترتیب از شرق به غرب، دیوارهای بازار فرش، انبار سازمان فنی و نگهداری حرم مطهر و

مدرسه علمیه آیت‌ا... موسوی‌نژاد

از تابلوهای باقیمانده کارگاه قالی در این کوچه

چهل‌پایه، از پهلوی تا دهه ۷۰

کوچه حوض چهل‌پایه نه تنها در دوره قاجار که حتی در دوران پهلوی تا دهه ۷۰ قرن چهاردهم خورشیدی -که تخریب‌های مرتبط با طرح نوسازی اطراف حرم مطهر رضوی بخش مهمی از بازار مشهد را در کام خود فرومی‌برد-هم تغییر مهمی به‌لحاظ ساختار فیزیکی به‌خود نمی‌بیند، آن‌چنان که در این بازه زمانی تقریباً صدساله، تنها به‌دلیل تقسیم متعدد پلاک‌های بزرگ این کوچه به پلاک‌های کوچک‌تر، تعدادی بن‌بست فرعی در طول آن ایجاد می‌شود. همچنین برابر نقشه سال ۱۳۳۳ مشهد، کوچه حوض چهل‌پایه که نامش به «چهل پایه، خلاصه شده، در این سال، ارتباط مستقیم خود را با ادامه کوچه‌های شوکت‌الدوله و ارگ(بخشی از آن بعدها خیابان اندرزگو شده‌است) از دست می‌دهد، اما به‌جای آن، چهار فرعی بن‌بست در ضلع شمالی و سه فرعی بن‌بست در ضلع جنوبی کوچه‌پدید می‌آید. دلیل از بین‌رفتن ارتباط کوچه حوض چهل‌پایه با مسیر خیابان اصلی (بعدها خسروی‌نوام می‌شوند.

یادی از بزرگان کوچه حوض چهل‌پایه

بزرگ‌ترین تاجر فرش مشهد که حکایت خانه‌اش در سطرهای بالا گفته شد، مهم‌ترین شخصیت کوچه حوض چهل‌پایه محسوب می‌شود؛ سید مهدی هاشمی‌مصطفوی، پدیدآورنده بزرگ‌ترین فرش دست‌باف جهان را که در مسجد جامع شیخ زاید امارات پهن است، باید مهم‌ترین چهره این کوچه دانست. همچنین خاندان «باغبان‌عنبران» که در

آب‌انبار قدیمی کوچه چهل پایه

ایران نامه

اتاق بازرگانی چطور پدید آمد؟

به‌مناسبت سالروز تأسیس نخستین «مجلس تجارت» ایران

بیات‌ادر، نیمه دوم عصر ناصری(ناصرالدین‌شاه قاجار)، ایران درگیر مناسبات جهانی می‌شود و با حضور فزاینده دو امپراتوری روسیه و انگلستان در شمال و جنوب خود، کم‌وبیش به کشوری نیمه‌مستعمره تبدیل می‌شود. در این دوره و سالیان قبل از آن، شکست‌های نظامی ایران منجر به دادن امتیازهای دیپلماتیک شده و این امتیازات دیپلماتیک هم امتیازات تجاری متعددی را برای تاجران خارجی به‌همراه آورده‌است. این‌گونه‌است که بازار تجاری و مالی کشور از دست تاجار داخلی، خارج و به بیگانگان سپرده می‌شود. مهم‌ترین کانون‌های تجاری ایران، شهرهای مشهد، ازنلی و تبریز در شمال، بوشهر در جنوب و شیراز، اصفهان، یزد و کرمان در مرکز هستند و ادغام اقتصاد کشور در اقتصاد جهانی، تاجران شهرها را به‌تکا‌پوی راهی‌وامی‌دارد که به‌تأسیس تشک‌ل‌های اقتصادی و تجاری منجر می‌شود، تشک‌ل‌هایی که درواقع نیاکان «اتاق بازرگانی، امروز محسوب می‌شوند.

نخست در سال ۱۲۶۱ خورشیدی به پیشنهاد میرزا حسین‌خان سپهسالار، برای سامان دادن به امور تجارت و تاجران، وزارتخانه‌ای به‌نام «تجارت وفلاحت، تأسیس می‌شود. این وزارتخانه، وظیفه دفاع از حقوق گروهی تاجر، جلوگیری از دست‌اندازی وتعدی دیوانیان به آن‌ها و همچنین فراهم‌کردن زمینه‌توسعه تجارت و حمایت از منافع تاجران را برعهده دارد. اما چون منصب وزارت از طریق دادن هدیه و پیشکش به‌دست می‌آید، عملاً به نهادی دولتی برای سرکسبه کردن تاجر و مداخلی برای ارتزاق متولیان آن تبدیل می‌شود. تاجر در اعتراض به چنین رویه‌ای، از طریق حاج محمدحسن امین‌الضرب که مشهورترین و شاید ثروتمندترین فعال اقتصادی آن دوران است، به ناصرالدین‌شاه نامه‌ای می‌نویسند و خواستار اصلاح امور می‌شوند. آن‌ها از شاه می‌خواهند وزارت را به کسی بسپارد که «متدین، بی‌طمع، بی‌غرض، مستغنی و مقتدر باشد، گرسنه نباشد و تاجر را مرجع مداخل خود قرار ندهد،

بر این اساس، ناصرالدین‌شاه طی فرمانی در ۱۳ مرداد سال ۱۲۶۳ خورشیدی، وزیر را برکنار و فرمان تشکیل «مجلس وکلای تجار، یا «مجلس تجارت، را صادر می‌کند. اساسنامه مجلس وکلای تاجر در شش فصل تنظیم می‌شود و ریاست آن به محمدحسن امین‌الضرب سپرده می‌شود. تعیین وکلا البته به‌صورت انتخابی نیست، بلکه ریش سفیدان، فهرستی از وکلا را تهیه می‌کنند که در خانه مصطفی تاجر تهرانی در دو ردیف، مقابل یکدیگر می‌نشینند و درباره مسائل، بحث و نظرخواهی می‌کنند. همین شیوه به تجار شهرهای دیگر نیز توصیه می‌شود و در چند شهر دیگر هم مجلس وکلا تأسیس می‌شود. همچنین کتابچه دستورالعمل آن پس از تأیید و امضای شاه به همه ایالات فرستاده می‌شود و به این ترتیب، این مجلس به نهادی تأثیرگذار در مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جامعه بدل می‌شود که از تاجر و بازرگانان در برابر خطرهایی چون مصادره اموال توسط حاکمان، دفاع می‌کند.

تجار ومجلسشان بر جریان جنبش مشروطه نیز تأثیر انکارناپذیری می‌گذارند. مطالبات و گلايه‌های آن‌ها از بی‌قانونی دولت، موجب می‌شود به‌دنبال راه‌اندازی مجلس باشند. با این رویکرد، جنبش مشروطه با نقش‌آفرینی چشمگیر تاجر ایرانی همراه می‌شود. تحصن‌ها و اعتصاب از طریق بسته شدن بازارها در دستورکار قرار می‌گیرد تااینکه سران تجار مذاکراتی با شاه و صدراعظم انجام می‌دهند و حکومت، آن‌ها را واسطه مذاکره با متحصنان می‌کند. آن‌ها در ملاقات با عین‌الدوله بیان می‌کنند که متحصنان، «مجلس مبعوثان ملی، می‌خواهند و آن‌ها نیز روحا با مقاصد آن‌ها موافقتند. صدراعظم نیز متقبل می‌شود مقاصد اقایان، تاجر و کسبه، را برآورده کند. به‌دنبال همین رویدادهاست که سرانجام در ۱۳ مرداد۱۲۸۵ دستخطی از مظفرالدین‌شاه مبنی‌بر اجازه تشکیل مجلس شورای ملی از میان شاهزادگان قاجاریه و علما و اعیان و اشراف و ملاکین و تاجر و اصناف، گرفته می‌شود، دستخطی که فرمان مشروطه را در بطن خود پنهان دارد و ایران را در شمار کشورهای قانونمند و دارای مشروطه قرار می‌دهد.

فعالیت وکلای تاجر در دوران پس از مشروطه، شکل تازه‌ای به خود می‌گیرد و انجمن تاجر از دل آن بیرون می‌آید. پس از جنگ جهانی اول و در سال ۱۲۹۸ خورشیدی این انجمن جای خود را به هیئت اتحادیه تاجر با تشکیلات منسجم و سازمان‌یافته‌ای می‌دهد که به‌صورت خودجوش در سراسر کشور فعال می‌شود و تا اوایل دوره پهلوی، به‌ویژه در اعتراض‌های گسترده و فراگیری به موانع تجارت در ایران و شوروی، حضور دارد. با شکل‌گیری دولت پهلوی و سیاست‌های تمرکزگرایانه و قانونمدارانه آن، تشک‌ل خودجوش تاجر تحت‌الشعاع نهاد‌های برآمده از دولت قرار می‌گیرد و در ۱۶ مهر سال ۱۳۰۵ «اتاق تجارت، براساس «قانون اتاق‌های تجارت، زیرنظر وزارت تجارت و فواید عامه، به ریاست حاج حسین آقامهدوی (امین‌الضرب) و به‌دبیری میرزا غلامحسین کاشف و میرزا محمد سپهر تشکیل می‌شود.

مدتی بعد در ۱۰ مهر ۱۳۰۹ خورشیدی، قانون «اتاق تجارت، در ۳۵ ماده در مجلس به تصویب می‌رسد و اجازه تأسیس ۱۳۶ اتاق جدید را در شهرهای بزرگ به‌تناسب نمایندگان از شش تا پانزده نفر می‌دهد.

تا سال ۱۳۲۰ یعنی تا پایان دوران حکومت رضاشاه، هیچ تغییر یا اصلاحیه‌ای در قانون تجارت ایجاد نمی‌شود ولی بعد از سقوط او، بیشتر بازاریابانی که از امتیاز جوازهای وارداتی در دوره انحصارات دولتی بی‌نصبی مانده‌اند، علیه نمایندگان اتاق تجارت و رئیس آن، عبدالحسین نیک‌پور، دست به اعتراض می‌زنند. در پاسخ به این درخواست، قانون جدیدی در سال ۱۳۲۱ تهیه می‌شود تا انتخابات این اتاق به‌طور مستقیم انجام شود و نام آن نیز به «اتاق بازرگانی» تغییر می‌کند.

تا سال ۱۳۴۱ خورشیدی در ایران فقط اتاق بازرگانی وجود دارد. اما در این سال با فشار برخی صاحبان صنایع، «اتاق صنایع ومعادن، نیز تشکیل می‌شود. در سال ۱۳۴۸ با ادغام دو اتاق «بازرگانی، و «صنایع ومعادن، «اتاق بازرگانی، صنایع ومعادن ایران، برای نخستین‌بار با به عرصه وجود می‌نهد و آیین‌نامه اجرایی آن به تصویب می‌رسد.

مطابق آیین‌نامه یادشده، مهم‌ترین اهداف و وظایف «اتاق بازرگانی و صنایع و معادن»، عبارت است از ایجاد هماهنگی و همکاری بین بازرگانان و صاحبان صنایع و معادن، همکاری با دستگاه‌های دولتی و سازمان‌های وابسته به دولت یا تحت نظارت آن و شهرداری‌ها درباره تهیه لوايح و سایر مقرراتی که با امور بازرگانی و صنایع و معادن ارتباط دارد، از طریق اظهارنظر مشورتی واتجام مطالعات لازم برای پیشرفت وتوسعه امور بازرگانی و صنعتی و معدنی کشور، کوشش در رفع اختلاف‌ها و دعاوی بازرگانان و صاحبان صنایع و معادن و احیاناً مصرف‌کنندگان و همچنین، قبول حکمیت و کارشناسی.

آخرین تغییر اتاق در سال ۱۳۹۰ رقم می‌خورد که براساس قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار، واژه «کشاورزی، نیز به‌نام آن اضافه می‌شود و نام آن به «اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، تغییر می‌یابد.

شهر

شماره ۲۳
۱۲ مرداد ۱۳۹۰
شماره ۲۳
شماره ۲۳

۱۵

↓

تاریخ و هویت